

Ігор Срібняк,
Київський університет імені Бориса Грінченка
Мілана Срібняк,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ПРОСТІР ПОЛОНЕНИХ ВОЯКІВ-УКРАЇНЦІВ У ТАБОРІ ФРАЙШТАДТ (АВСТРО-УГОРЩИНА) У 1915–1918 рр.

Окремі аспекти досліджуваної теми в різний час опинялись в полі уваги як колишніх таборян та культурно-освітніх діячів Фрайштадту¹ (ці праці слід радше трактувати і як джерела до вивчення даної проблеми), так і сучасних дослідників². Спробу реконструкції діяльності культурно-мистецьких осередків у цьому таборі було здійснено Л.Кривошеєвою в рамках власного дисертаційного дослідження³. Найбільший внесок у дослідження специфіки функціонування аматорського театру в таборі Фрайштадт було здійснено співавторкою цієї розвідки, яка у низці своїх статей дійшла до важливих висновків та узагальнень, а також залучила до наукового обігу кілька цінних архівних документів з історії його становлення і розвитку⁴.

1 Даниленко К. Драматичне Т-во імені Івана Котляревського у таборі Фрайштадт // Союз визволення України у Відні (1914-1918). Нью-Йорк, 1979. С.157-174; Дубрівний П. Союз визволення України в 1914-1918 рр. // Наукові записки Українського технічно-господарського інституту. Мюнхен, 1968. Т.XV (XVII). С.76-87; Кобець О. (Олексій Варрава). Записки полоненого: Пригоди і враження учасника першої Світової війни. 4-те вид. Мюнхен, 1959. 397 с.

2 Срібняк І.В. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.). К., 1999. С.60-61; Качмар Л. Роль просвіти і театру в житті українських військовополонених у таборах Австро-Угорщини та Німеччини // Вісник Львівського університету. Серія: Мистецтво. Львів, 2008. Вип.8. С.133-138.

3 Кривошеєва Л.М. Національно-просвітня діяльність союзу визволення України в таборах полонених українців (1914-1918 рр.). Дис... канд. іст. наук за спец. 07.00.01 – Історія України. Запоріжжя, 2009. С.113-124.

4 Срібняк М.І. Український театр у таборі Фрайштадт (Австро-Угорщина) під час Першої світової війни // Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки. Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. 9 квітня 2015 р. К., 2015. С.294-300; Срібняк М.І. Театральне мистецтво у таборовому повсякденні полонених вояків-українців в Австро-Угорщині у 1915-1917 рр. // Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки. Черкаси, 2015. № 29(362). С.89-95; Срібняк М.І. Драматичне товариство в таборі Фрайштадт (Австро-Угорщина): інституційний

Проте опрацювання нового масиву документів з таборового архіву (ф.4404 Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України) спонукає в чергове повернутись до даної проблематики з метою проведення узагальненого аналізу культурно-мистецького життя полонених українців у Фрайштадті. Ці документи ілюструють основні етапи організаційного розвитку таборового мистецького осередку, який опікувався підготовкою вистав на сцені театру (артистичний гурток – театральна секція – Драматичне товариство ім. І. Котляревського)⁵. Крім того, значний масив цінної джерельної інформації про роботу таборового театру в Фрайштадті можна почерпнути зі шпальт «Вісника СВУ», в якому час від часу публікувалися матеріали про його творчі здобутки⁶.

* * *

Культурно-просвітницька та національно-організаційна робота посланців Союзу визволення України (СВУ) роз-

аспект // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Історія». К., 2016. № 2(130). С.85-91; Срібняк М. Український театр у таборовому просторі (Фрайштадт, Австро-Угорщина) // Українська діаспора: проблеми дослідження: тези доповідей VIII Міжнародної наукової конференції, 27–28 вересня 2016 р., м. Острого. Острого, 2016. С.285-286; Срібняк М. «...За допомогою театрального мистецтва вести українську національну працю»: до історії театру в таборі Фрайштадт (Австро-Угорщина) у 1916-1917 рр. // Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość. Zbiór prac naukowych dedykowanych profesorowie Omelianu Wiszce (1940-2014). Toruń-Kijów: Consortium scientifico-éducatif international Lucien Febvre, 2017. Т.1. С.61-65.

5 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.265, арк.1-8 та ін.

6 Див. зокрема: Трутень Г. Український театр в таборі полонених (Австрія) // Вісник СВУ. Відень, 1917. 18 лютого. Ч.138. С.119-121.

почалась у таборі Фрайштадт у жовтні 1914 р., зустрічаючись при цьому з виразним її несприйняттям з боку переважної більшості полонених¹. У цій ситуації найважливішим завданням стало подолання негативізму полонених, чого найпростіше можна було досягти шляхом їх притягнення (у якості акторів та глядачів) до участі в роботі таборового театру. Справа в тім, що пропоновані увазі таборян театральні вистави торкалися найпотаємніших закутин їх души, гамуючи їх ностальгію за Україною та їх рідними домівками. Разом з тим, українські п'єси, які виставлялись на сцені театру, об'єктивно підсилювали просвітній рух у таборі та пробуджували майже повністю витравлені російським царатом національні почуття.

Відтак, «думка заснувати в таборі театр[...] де-б полонені змогли розважитися в тяжкі години невільницького життя, а головно, який став би розсадником просвіти й національної свідомості між полоненими» виникла вже на початку 1915 р., коли зусиллями українського активу табору було підготоване до вистави «Суєту» І. Тобілевича (Карпенка-Карого) і «Нахмарило» Б. Грінченка. Проте, внаслідок відсутності в трупі достатньої кількості фахових артистів та відповідного помешкання, сценічного обладнання й декорацій, ці спроби зазнали цілковитої невдачі: «не було навіть ніяких виглядів на щось краще в будучині, тому вся енергія, яку витрачено на театральну штуку, пропала даремно»².

Але це не зупинило аматорів-артистів, і вже в другій половині червня 1915 р. український актив табору заснував драматичний гурток, члени якого розпочали підготовку до вистави згадуваної драми І. Тобілевича. Роботу з її постановки полегшувала та обставина, що репетиціями керував колишній актор Київського театру М. Садовського полонений Данило Щербина³.

1 Про це див. докладніше: Срібняк І. «Що ви нам про книжки і науку? Ви нам хліба вистарайтеся...» (українська «пропаганда» в таборі Фрайштадт, Австро-Угорщина у кінці 1914 – на початку 1915 рр.) // Емінак: науковий щоквартальник. Київ-Миколаїв, 2017. № 2(18) (квітень-червень). Т.1. С.39-44.

2 Трутен Г. Український театр в таборі полонених (Австрія) // Вістник СВУ. Відень, 1917. 18 лютого. Ч.138. С.119.

3 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.16, арк.65.

Члени Просвітнього відділу СВУ – В. Сімович, Є. Турула, Р. Домбчевський – максимально сприяли мистецьким пошукуванням полонених, надавши всю можливу допомогу в створенні 22 липня 1915 р. «Артистичного гуртка» у складі 18 таборян, який вже діяв на підставі власного статуту. Перші результати його діяльності були презентовані таборовому загалу вже за три дні, коли гурток підготував свій перший концерт на честь Т.Шевченка. Після цього гурток почав підготовку до постановки комедії Б.Грінченка «Нахмарило», але в умовах відсутності окремого приміщення для репетицій та будь-якого реквізиту робота просувалась повільно⁴.

Ще через місяць (20 серпня 1915 р.), у зв'язку з реорганізацією української таборової організації, яка відтоді стала називатись «Суспільно-просвітнім гуртком» (СПГ), театральний осередок набув статусу її окремої секції, яка об'єднала близько 20 полонених українців. Сама секція організаційно оформилась 14 вересня 1915 р., і в ній згуртувалися ті таборяни, які раніше працювали на сцені та любителі театального мистецтва, які вирішили «тут за дротами зі сцени розбуджувати приспану національну свідомість своїх братів-українців. Вони мріяли над тим, якби в сіру й нудну буденщину таборового життя, внести промінь світла, надії, мистецької розради та відвести очі своїх земляків від невідрадної, суворой дійсності в полоні»⁵. Секцію очолила управа, до складу якої крім полонених увійшли два члени Просвітнього відділу СВУ, а її головою було обрано колишнього артиста театру М.Садовського Д. Щербину.

Розпочавши з влаштування двох концертів (на честь М. Лисенка і І. Франка), члени секції поступово готувалися до поновлення роботи театру. На цей час секція вже мала у своєму складі кілька відділів (драматичний, малярський, концертний та музейний), а її діяльність все більше привертала увагу табірному загалу. Дієву допомогу її членам надавав композитор

4 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.16, арк.91-91зв.

5 Даниленко К. Драматичне Т-во імені Івана Котляревського у таборі Фрайштадт // Союз визволення України у Відні (1914-1918). Нью-Йорк, 1979. С.175.

Є.Турула, якому вдалося домовитися з таборовою комендатурою про надання секції відповідного приміщення, і вже у грудні 1915 р. в одному з найбільших бараків табору, розрахованому на 1500 осіб, було споруджено сцену. За короткий час силами М. Голубця, М. Гаврилка і Ю. Балицького були виготовлені перші декорації. Крім того, як згадував К. Даниленко, значну підготовчу роботу провели й інші члени секції, які «вишукували та скуповували різні речі: вишивані сорочки, смушеві шапки, чоботи та все те, що було потрібне для сцени»¹.

На Різдвяні свята (26 грудня 1915 р.) у Фрайштадті відбулася перша вистава побутового жарту М. Старицького на одну дію «Як ковбаса та чарка – минеться й сварка» (режисер – полонений І. Птиця), а також дивертисмент із декламацій, співів і музики. Попри недосконалість сцени та недоліки акторської гри, полонені із захопленням зустріли перший виступ табірної театру. Особливе здивування у глядачів викликала поява на сцені «дівчат» – полонених стрункої статури у жіночому вбранні, в перуках та з підфарбованими обличчями. Присутні на виставі офіцери комендатури також відзначали високий мистецький рівень гри таборової трупи, і зокрема провідних її акторів.

Завдяки фінансовій допомозі театру з боку СВУ, табірної комендатури, товариства «Власна Поміч» і деяких приватних осіб його колектив отримав можливість значно активізувати свою діяльність. Велике значення мала й загальна зацікавленість полонених у продовженні його роботи, які почали охоче розкуповувати квитки на вистави театру. Ці грошові надходження дозволили театру придбати необхідний реквізит, обладнати сцену й зал і, головне, заохотити до участі театральній трупі тих полонених, які мали відповідні акторські здібності.

У січні 1916 р. на прохання о.Є.Турули комендатура табору здійснила переобладнання театру – було розширено й підвищено сцену, збільшено театральну залу, проведено електрику, встановлено сидін-

ня тощо. У цей час артисти розучували ролі з нових п'єс, що готувалися до вистави. Одночасно багато полонених виявили свою живу зацікавленість до українського театру, добровільно взявшись за вишивання рушників і сорочок, пошив свиток, чумарок і киреїв, плетення брилів із соломи малювання нових декорацій (від сільських околиць до гетьманських палаців). На думку одного з українських активістів (О.Кобця), запорукою успішних виступів театру була й «любов до мистецтва й висока майстерність, що їх укладає в театр колектив артистів і, зокрема Ю.Балицький (у 1914 р. він скінчив у Парижі Академію мистецтв) й І.Птиця», а також «багатий реквізит, перуки, одяг (головним чином – всілякі жупани, штани, корсетки, вишивані сорочки та ін.)», що робило «театр місцем не тільки видовищ, а й вогнищем високого культурного й виховного значіння»².

Вже у лютому-березні 1916 р. у таборі відбулися вистави кількох п'єс, зокрема: «Піймав облизня» Т.Колісниченка, «Ой не ходи Грицю на вечорниці» М.Старицького, «Бурлака» І.Тобілевича. Останню п'єсу артистична секція була змушена виставляти п'ять разів аби задовольнити прохання глядачів з усього табору³. У подальшому репертуар театру збагатився такими виставами як «Невольник» М. Кропивницького, «Нахмарило» Б. Грінченка, «Украдене щастя» І. Франка, «На Україні» Овчинникова, «На бідного Макара» Волоського, «Паливода» І. Тобілевича. Ці п'єси також виставлялись з великим успіхом, повторюючись три-чотири рази⁴. Ці досягнення таборового театру дали підстави полоненому Г. Трутню вважати його «не тільки місцем відпочинку, а й школою національної свідомості, розсадником просвіти серед полонених»⁵.

2 Кобець О. Записки полоненого (Пригоди і враження учасника Першої світової війни). Мюнхен, 1959. С.356.

3 Даниленко К. Драматичне Т-во імені Івана Котляревського у таборі Фрайштадт // Союз визволення України у Відні (1914-1918). Нью-Йорк, 1979. С.176-177.

4 Качмар Л. Роль просвіти і театру в житті українських військовополонених у таборах Австро-Угорщини та Німеччини // Вісник Львівського університету. Серія: Мистецтво. Львів, 2008. Вип.8. С.135.

5 Трутень Г. Наш театр // Розвага. Фрайштадт, 1916. Ч.3(58).

1 Даниленко К. Драматичне Т-во імені Івана Котляревського у таборі Фрайштадт // Союз визволення України у Відні (1914-1918). Нью-Йорк, 1979. С.176.

Творчі здобутки трупи таборового театру були настільки значними, що квітні 1916 р. вона разом з хором і музичним відділами (загалом 175 осіб) у супроводі о. Є. Турули та В. Сімовича відбула гастрольну подорож до Німеччини. Українські актори-аматори відвідали всі три табори полонених українців (Раштат, Вецляр, Зальцведель), в яких відбулись вистави та концерти за їх участю. Крім того, «фрайштадці» (при співучасті оперного співака М. Менцінського) виступили з концертами у таких німецьких містах як Берлін, Дрезден, Ляйпциг, Мюнхен та ін., причому місцева публіка дуже тепло сприйняла творчість таборових артистів. Кожного разу перед концертами з повідомленнями про стан українських справ виступали В.Сімович і член Президії СВУ О. Скоропис-Йолтуховський¹.

Найактивніше з членів товариства у цей час працювали Іван Птиця, Юрій Балицький, Олекса Лошаченко, Матвій Щербина, Сергій Мандрика, Кирило Олексієнко, Григорій Терешко та ін. 29 квітня 1916 р. вони та інші члени артистичної секції виступили з ініціативою проведення щосуботи «гумористичних вечорів» з тим, щоб «люди могли бодай на годину розважитись і забути від всіляких хвилюючих душу питань». В першій половині травня відбулись два таких вечори, «на яких були декламовані переважно твори Руданського, Глібова і дещо з Самійленка». Третій вечір було проведено 20 травня ц.р., його підготовкою відала вже окрема «Комісія по улаштуванню суботніх вечорів» у складі Мороза, Кабзана і Вовчка, пізніше до її складу також увійшли Ю. Балицький та О. Лошаченко. Проведення таких вечорів мало, на думку таборового активу, підготувати полонених до сприйняття українських мистецьких творів патріотичного змісту в рамках літературно-музичних вечорів².

Вже 29 травня СПГ доручило артистичній секції підготувати вечір на вшанування пам'яті І.Франка. 10 червня такий

вечір відбувся, його програму відкривала доповідь Охримовича про життя і діяльність Каменяра, далі виступили полонені Славінський, Вовчок, Лошаченко, Кабзан, Ляхович з декламаціями окремих творів поета. До кінця цього місяця було організоване проведення ще трьох літературно-музичних вечорів, при чому полонені вітали декламаторів «гучними оплесками та криками біс». 2 вересня на черговому такому вечорі на його завершення хор виконав «Не пора...» та національний гімн «Ще не вмерла Україна», і надалі робив це кожного разу³. Полонені вже без жодного страху сприймали ці твори, а їх виконання стало з того часу однією з таборових традицій. Загалом відбулось 17 літературно-музичних вечорів, завдяки чому значна кількість полонених отримала можливість долучитись до українського мистецтва, а також виплекати в собі національно-визвольний світогляд.

20 червня 1916 р. таборіві артисти здійснили коротку гастрольну подорож до Відня, і знов таки – українське мистецтво заповонило, хоч і на короткий час, серця віденців. Привертає увагу комерційна складова гастролей фрайштадців: своїм рішенням вони вирішили перерахувати чистий прибуток – 415 крон австро-угорських (далі – к.а.) на потреби українських шкіл на Волині, Поліссі та Підляшші⁴.

З розвитком культурно-національного життя в таборі Фрайштадт настали й важливі переміни у становищі артистичної секції СПГ, яка в липні 1916 р. була реорганізована у статутне «Драматичне товариство ім. Івана Котляревського». Проект статуту було укладено управою секції за участі члена Просвітнього відділу СВУ М. Чайковського, після чого він був затверджений на загальних зборах. Документ визначив основні напрями діяльності товариства та його найголовніше завдання: «за допомогою вистав, концертів спричинитися до розбудження національної свідомості полонених табору; стати для полонених практичною школою,

1 Даниленко К. Драматичне Т-во імені Івана Котляревського у таборі Фрайштадт // Союз визволення України у Відні (1914-1918). Нью-Йорк, 1979. С.179-180.

2 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.265, арк.2, 2зв., 5зв.

3 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.265, арк.3, 6зв., 7зв., 9зв.

4 Даниленко К. Драматичне Т-во імені Івана Котляревського у таборі Фрайштадт // Союз визволення України у Відні (1914-1918). Нью-Йорк, 1979. С.179-180.

щоби після повернення (з полону – *авт.*) вони змогли б за допомогою театрального мистецтва вести українську національну працю». Крім того, товариство мало на меті «плепати українську музику і українську як світську, так і церковну пісню».

Статут регламентував і можливі форми діяльності Драматичного товариства: «а) театральні вистави і концерти; б) літературні, вокальні музичні вечорниці; в) читання драматургічної літератури; г) теоретичні та практичні курси нотного співу і гармонії; д) утримування хору і оркестру, які мають розучувати українські пісні і твори українських композиторів; е) організація викладів про історію української народної та церковної музики; ж) організація курсу диригентів, які б могли потім самостійно управляти хором; з) ведення науки гри на українських народних інструментах; і) утримування бібліотеки драматичних і музичних творів та з обсягу драматургії і музики»¹. Вже тільки лише один цей перелік засвідчує надзвичайну різноплановість інтересів членів товариства, а поєднання їх зусиль дозволяло акторам-аматорам досягати справжніх висот на сцені.

16 жовтня 1916 р. з метою підвищення мистецького рівня всіх таборян рада товариства ухвалила рішення про проведення «практичного курсу українського національного театру», в рамках якого мали викладатись історія українського театру, теорія драми, декламація, пластика, фехтування, танці, теорія міміки і гриму, колористика, історія одягу, теорія співу і музики². Ініціатором заснування цих курсів виступив С. Драбинястий (вихованець Драматичної школи ім. М. Лисенка в Києві), який надалі керував їх роботою. Для набуття практичних навичок слухачі курсів мали поступово залучатись до участі у виставах, також було передбачено, що після прослуховування теоретичного курсу випускниками мали бути складені іспити. З огляду на те, що до викладання на цих курсах були залучені проф. С. Смаль-Стоцький, Р. Домбчевський, М. Чайков-

ський, Ю. Балицький – їх відвідувала значна кількість полонених³.

Відтак ці курси стали ще однією школою громадсько-національного виховання таборян, і поза всяким сумнівом вони успішно виконали свою безпосередню місію, давши частині полонених ази акторської майстерності. Як згадував безпосередній свідок тих подій К. Даниленко, завдяки театральним пробам та участі у згадуваних курсах, «більшість з аматорів, що перед тим не змогли знайти свого місця на сцені, що не вміли прилюдно сказати слова, зробити жодного руху, переродилися, почали відчувати, переживати, плакати й сміятись, вони зрозуміли себе, свою роль на сцені і полюбили її. Це була школа для самородків під проводом ідейних фахових артистів». Водночас театр вплинув і на цілу масу таборян, які «відчули духовну потребу в театрі і попливли до нього з усіх бараків. Вони набули культурну звичку, щоб вечором у неділю піти до театру. Таборовий театр став наскрізь громадсько-культурно-національною інституцією з найбільшою аудиторією»⁴.

Восени 1916 р. у складі товариства перебувало 53 таборянина, зусиллями яких були підготовлені вистави «Хатня революція» Володського (15 і 22 жовтня ц.р.) і «На громадській роботі» (5 листопада). У кінці листопада на виконання розпорядження комендатури в таборі було залишено лише 30 членів Драматичного товариства конче потрібних для праці, решта добровільно зголосилась виїхати на роботи⁵. Але маючи такий досить обмежений склад товариство продовжувало свою роботу, утримуючи свою бібліотечку, провадячи роботу буфету, влаштовуючи виклади для своїх членів (з них найбільшою популярністю користувались лекції С. Смаль-Стоцького з історії українського театру).

Товариство мало сталі джерела грошових надходжень, які використовувались

3 Даниленко К. Драматичне Т-во імені Івана Котляревського у таборі Фрайштадт // Союз визволення України у Відні (1914-1918). Нью-Йорк, 1979. С.184-185.

4 Даниленко К. Драматичне Т-во імені Івана Котляревського у таборі Фрайштадт // Союз визволення України у Відні (1914-1918). Нью-Йорк, 1979. С.187.

5 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.267, арк.2зв., 3.

1 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.252, арк.1-2.

2 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.267, арк.2.

для покриття видатків, проте у цей час частина його членів ще не мала навичок діловодства, що призводило до порушень у фінансовій звітності. Так, зокрема, у звіті ревізійної комісії Драматичного товариства за період від 6 жовтня до 6 грудня 1916 р. було констатовано перевищення витрат (на 37,57 к.а.), крім того бухгалтерські книжки велись «в повнім хаосі», а речі в театральному гардеробі – вчасно не обліковувались¹. Товариство зважило на ці недоліки, і вже за короткий час зуміло навести лад зі звітністю та обліком речей, які використовувались його членами. Крім того, у грудні ц.р. робота товариства виявилась й у підготовці та виставі таких п'єс як «Панська хворість», «Бувальщина», «На бідного Макара», «Паливода».

На початку 1917 р. таборовий театр у Фрайштадті продовжив свій поступальний розвиток, готуючи нові вистави, закупаючи додатковий реквізит, залучаючи до репетицій нових артистів-аматорів з числа полонених та підтримуючи членів Драматичного товариства безповоротними субсидіями. Взимку товариством, у складі якого на той час перебувало 63 члени, було придбано 23 різні декорації, 37 речей до гардеробу та 63 предмети реквізиту². Але через виїзд половини членів товариства на роботи, його діяльність тимчасово підупала, що підтверджується відсутністю будь-яких згадок про творчу діяльність товариства в січні 1917 р.

Хоча Драматичне товариство отримувало регулярні прибутки – реалізуючи квитки на вистави (надходження за одну виставу пересічно становили 55-60 к.а.), тим не менш загальнотаборова Головна Українська Рада та комендатура табору час від часу передавали до каси товариства грошові внески (від 10 до 150 к.а.) безповотно або за умови їх повернення. Ще одним джерелом акумуляції коштів для театру був буфет товариства (пересічно 80 к.а. чистого зиску щомісячно), в якому полонені за помірними цінами могли придбати собі продукти та напої³. Водночас, Драматичне товариство завжди підтримувало

загальнотаборові акції, перераховуючи на різні національні та гуманітарні цілі частину своїх коштів (зокрема, влітку 1917 р. з отриманих коштів за виставу «Бондарівна» 57 к.а. було передано до Українського загальнонаціонального фонду)⁴.

До послуг режисера та артистів була бібліотека, в якій зберігалось 117 екземплярів книжок (станом на 1 лютого 1917 р.). За їх стан та збереженість відповідав бібліотекар Драматичного товариства П.Дубрівний, який вносив нові книжки до каталогу та контролював їх випозичання та повернення. Бібліотека обслуговувала не тільки членів товариства, але й тимчасово передавала книги до українських таборів у Вецлярі та Йозефштадті, допомагаючи у такий спосіб діяльності тамтешніх таборових театрів⁵.

Театр виконував й важливу організаційно-патріотичну функцію, надаючи свою сцену для вистав у дні вшанування пам'яті славетних українських митців (Т.Шевченка і І.Франка). Так, зокрема, 11 березня 1917 р. заходами полонених була підготовлена вистава одноактівки «В Тарасову Ніч», яку написав полонений Олекса Кобець. «Сценічний образ О.Кобця зробив велике враження на численну аудиторію. [...] Сей твір молодого і талановитого поета вийде окремою відбиткою з гарними ілюстраціями», – повідомлялось у «Віснику СВУ»⁶.

Крім того, заходами членів товариства у лютому-травні 1917 р. відбулися вистави комедії «Нахмарило» Б.Грінченка, драми «Наймичка» І.Тобілевича, п'єс «Назар Стодоля» Т.Шевченка, «Батраки» Ф.Костенка, «Кума Марта» Шатковського, «Пошились у дурні М.Кропивницького», «Розумний і дурень» Карпенка-Карого та ін.⁷ Ці вистави відвідувало пересічно 400-550 таборян, що свідчить про популярність українського театру, а також про майстерність акторів-аматорів, яким вдавалось своєю грою пробуджувати у таборян ностальгічні відчуття за рідним краєм.

У цей період завдяки прихильній увазі полонених до власного театру стало мож-

1 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.267, арк.1, 2, 3зв., 5.

2 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.270, арк.11зв.-12.

3 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.270, арк.5, 9.

4 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.270, арк.118.

5 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.270, арк.1, 18зв.-19.

6 Вістник СВУ. Відень, 1917. 1 квітня. Ч.144. С.123.

7 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.270, арк.18зв.-19, 75.

ливим зміцнити його матеріальні підстави, зокрема було придбано великий гардероб та збільшено реквізит. Як зазначав один із дописувачів «Вістника СВУ» – «таких декорацій, які має наш театр, дай, Боже, мати всякому театру на Україні. Коли ми зайдемо до театру, кинемо зором прямо на сцену, нас вражає багатство чудових декорацій, строїв, гра акторів. Ми дивуємося лише, що з людей, більшість з яких на початку не вмiла й повернутися на сцені, виробилися солідні артистичні сили. Дивуємося, як бачимо дівчат-артистів на сцені, яких хiба тільки iноді голос видає, тоді тільки пізнати, що грають чоловіки, а не справжні дівчата», – йшлося на шпальтах «Віснику СВУ»¹. «Дівчатами» на таборовій сцені ставали П.Дубрівний, П.Мандрика, С.Драбинястий, які мали струнку статуру та тонкі риси обличчя. Зрозуміло, що для виконання таких ролей надавались лише дійсно талановиті актори, здатні до перетілення та лицедійства.

Зрозуміло, що така гра артистів вимагала увільнення їх від загальних робіт та хоч скромної грошової винагороди, яку вони отримували у вигляді матеріальної допомоги від товариства (за їх власними про це заявами). Зазвичай ця сума становила 8-10 к.а., та дозволяла дещо поліпшити їх скудний таборовий пайок. У даному випадку важливим було й те, що при театрі діяв «буфет», в якому артисти-аматори могли придбати продукти зі знижкою. Крім того, в таборовому театрі був цілий штат співробітників (всі вони були членами Драматичного товариства), які забезпечували кожну виставу та отримували за це «постійну місячну запомогу-платню».

Зокрема, до числа таких осіб належали режисер, суфлер, художник, реквізитор, гардеробник, декоратори (старший і три помічники), двоє прибиральників у глядацькому залі, кравець, диригент, «фрезієр» (перукар – *авт.*). Був у товариства і свій «впорядчик» (адміністратор – *авт.*), до обов'язків якого входило встановлення афіш, контроль за явкою членів товариства на репетиції та з'ясування причин їх відсутності, а під час вистав – перевірка

вхідних квитків та підтримання порядку в залі. Найбільш відповідальною була праця режисера і суфлера, яка оцінювалась в 12 к.а. (в липні 1917 р. – 15 к.а.) місячно, загальна ж сума винагороди «функціонерам» театру становила 96 к.а. (за даними на липень 1917 р.).

Щоправда, вже наступного місяця рішенням надзвичайних зборів товариства було ухвалено рішення скасувати «платню функціонерам, яким будуть видаватися лише запомоги», якщо вони би цього потребували². Це пояснювалось тим, що лави товариства тільки в серпні залишили 12 осіб³, а крім того – Драматичне товариство мало від'ємний баланс (тобто видатки майже завжди перевищували прибутки, хоча таборовий театр був й прибутковим підприємством). На підтвердження цього свідчать результати перевірки каси товариства ревізійною комісією за період з 5 лютого до 5 квітня 1917 р.: якщо грошові надходження від продажу квитків за цей час становили 177 к.а., то фінансова допомога ГУР складала 250 к.а., а «добровільні датки» жертводавців (Ю.Балицького і Вариводи) – 123,70 к.а. У той самий час видатки (закупівля інвентарю – 85,21, платня робітникам – 134,88, переписування ролей – 21,50, друк афіш – 30, виплата боргів – 248,85, видатки на адміністрацію – 16,08) складала загалом 536, 52 к.а.⁴.

Відтак не дивно, що до складу Драматичного товариства імені І.Котляревського намагались потрапити не лише ті полонені, які мали відповідні мистецькі здібності та національні почування, але й та категорія таборян, яка переймалась лише проблемою поліпшення свого харчування та не мала виробленого українського світогляду. Зрештою, такі особи мали дуже мало шансів стати членом товариства, про що свідчить резолюція на заяві (від 19 червня 1917 р.) одного українського «активіста» – полоненого Я. Стариченка, за якого ручались члени товариства О. Черемисів і П. Стрижак: «За браком щирого відносен-

1 Вістник СВУ. Відень, 1917. 7 січня. Ч.132. С.124.

2 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.270, арк.128, 176; спр.267, арк.10, 14зв.

3 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.267, арк.14зв.-15.

4 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.270, арк.79.

ня (ставлення – *авт.*) [Я.Стариченка] до Української мови – відкинута»¹.

Про труднощі «зростання» товариства у першій половині 1917 р. йдеться у звіті режисера театру І.Птиці від 31 травня того ж року: «більшість товаришів артистів покладали багацько праці, робили наскільки хватало сил, але ж і були випадки, що де які товариші манкірвали (легковажили – *авт.*) своїми обов'язками, як то: часто спізнювались, і навіть не являлись на проби, кепсько зачували свої ролі і т.і.». На його думку такий стан справ пояснювався тим, що «при теперішніх обставинах, чим далі, тим тяжче приходиться працювати від того мабуть, що або люде дуже вже зморені, або ж чимось незадоволені»². Є цілком очевидним, що причиною прихованого незадоволення був тривалий термін перебування полонених у таборі, нудьга за рідним краєм, складні таборові умови (попри те, що вони були набагато легшими для українського активу табору).

Відтак не слід дивуватись тому, що час від часу між полоненими артистами траплялись непорозуміння та конфлікти, які інколи набувала «загальнотаборового» значення. В липні 1917 р. на особистісному ґрунті цілковито зіпсувались стосунки між членами кількох табірних організацій Лозовиком і П.Дубрівним, при чому останній звернувся із заявою (від 29 липня ц.р.) до ради Драматичного товариства, в якій просив заборонити вступ до театру Лозовику, бо той кепкував і навіть погрожував акторові (щоправда, авторці даної статті не вдалось віднайти документи, які би це підтверджували; так само не відома першопричина їх конфлікту – *авт.*). П.Дубрівний був категоричним, заявивши «що як я побачу його (Лозовика – *авт.*) в залі, то роздівуюсь і не вихожу на сцену»³.

У свою чергу рада товариства звернулася з клопотанням до «таборового уряду» – Головної Української Ради (ГУР) – якнайскоріше її розглянути, бо П.Дубрівний був задіяний в черговій виставі. Цілковитавши на бік артиста, голова товариства

Ю. Балицький у своєму поданні від 31 липня 1917 р. до ГУР зазначав, що у випадку ігнорування вимоги П.Дубрівного таборовий театр втратить «одинокую, відповідну людину на жіночі ролі» та буде змушений припинити підготовку до вистави «Степовий гість»⁴. Зрозуміло, що така перспектива жодним чином не влаштувала членів Драматичного товариства, які опинились би перед необхідністю замінити провідного актора новачком, без жодних сподівань на те, що останній впорається з роллю.

Між тим, у своїй відповіді того ж 31 липня голова ГУР І.Мороз вказав на те, що ця справа не може вирішуватись українським загальнотаборовим представництвом, бо «полагодження всяких непорозумінь і спорів поміж поодинокими організованими членами належить до Товариства суддів». На думку І.Мороза, особистий конфлікт між ними не дає підстав П.Дубрівному вимагати, аби Лозовика не допускали в театр, до якого «має право ходити кожний полонений Фрайштадського табору, не дивлячись на те, чи він комусь подобається, чи ні». Відтак ані ГУР, ані жодна інша таборова українська організація не може заборонити відвідування театру Лозовику в цій ситуації, бо в іншому випадку останній мав би всі підстави скаржитись до комендатури табору.

Насамкінець І. Мороз слушно зазначав, що «загалом подібні заяви не надаються і до Товариського суду», а П.Дубрівному «треба шукати інших засобів і струментів, [...] цілком оминаючи особисті амбіції. Цього вимагають інтереси тої роботи, яку проводять усі наші Українські Організації»⁵. На жаль достеменно невідомо, чим закінчився цей конфлікт між двома українськими активістами, бо в даній архівній справі не було виявлено жодних інших заяв та звернень. Це дає підстави сподіватись, що його було все ж таки залагоджено в компромісний спосіб, бо П.Дубрівний і надалі тішив глядачів своїми ролями на сцені таборового театру.

Мали місце й суперечки і між окремими членами Драматичного товариства –

1 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.270, арк.95.

2 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.270, арк.78.

3 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.270, арк.136зв.

4 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.270, арк.137.

5 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.270, арк.135-135зв.

в цьому випадку загальні збори після їх розгляду увалювали відповідні рішення, при чому інколи затверджувались ухвали про виключення деяких полонених зі складу товариства. Так, зокрема, 3 липня 1917 р. до ради Драматичного товариства із заявою звернувся колишній його член – полонений П.Стрижак, який намагався оскаржити своє виключення з товариства. Причиною його усунення стало вживання П.Стрижаком «московської лайки на сцені», кидання в серця книжки на підлогу та його подальший конфлікт з режисером театру – полоненим Славінським.

У своїй заяві П.Стрижак зазначав, що «на сцені трапляються великі непорозуміння, спори, лайка, кождий нервуется...», відтак, на його думку, попереднє рішення загальних зборів про його виключення слід скасувати. Далі він «дзеркально» звинуватив режисера «у киданні стільців на сцені» та вживанні брутальної лайки. При цьому П.Стрижак просив вибачити йому цей епізод та «дати змогу надалі знов працювати в любому мені Т[оварист]ві для загального діла рідного нам Українського Народу»¹. Проте загальні збори залишили своє попереднє рішення щодо П.Стрижака без змін, який не зміг прибути на чергове засідання членів товариства, бо опинився під арештом за дисциплінарний проступок та провів кілька днів в штрафбараци.

У вересні 1917 р. зі складу товариства було виключено полоненого Щербацького – з формулюванням «за некоректне поведження з Товариством, внесення антагонізму, а також за ганебні вислови на адресу всього Товариства». У використаних архівних документах відсутня інформація, яка би докладніше прояснювала сутність конфлікту згадуваного таборянина з іншими членами Драматичного товариства, проте цей випадок спонукав їх прийняти окрему ухвалу із виразною вказівкою «бути обережнішими при прийнятті нових членів»².

Робота в театрі на відповідальних становищах забирала багато сил та енергії у

полонених, тому інколи вони звертались до ради товариства з проханням надати їм відпустку або тимчасово звільнити від виконання певних обов'язків (зокрема у тих випадках, коли вони обирались до керівництва інших таборових організацій або працювали в таборовому кооперативі з метою додаткового приробітку). 1 червня 1917 р. з така заява надійшла від І.Птиці, який просив увільнити його від праці в товаристві на два місяці, бо потребував відпочинку, на маючи сил працювати надалі. Інколи артисти-аматори як й всі творчі люди захоплювались якоюсь справою, що змушувало їх призупиняти своє членство в товаристві. Про свідчить інша заява – полоненого Стаха Драбинястого – про увільнення його зі складу товариства з огляду на те, що він «хоче вчитись німецької мови, але для сього [...] не хватає часу». Він і хотів би працювати далі в товаристві, але тепер для нього «кожна хвилина дорога»³.

Восени 1917 р. члени Драматичного товариства попри свою надзвичайну моральну втому від кількालітнього перебування в полоні продовжували дарувати своїм землякам позитивні враження та емоції, готуючи нові вистави таборового театру. Як йшлося у звідомленні диригента Драматичного товариства С.Лопашниченка (серпень – вересень 1917 р.) «хоч умови життя в полоні кепські, [...] майже всі члени Т[оварист]ва відносились досить гарно, на проби приходили у свій час». З метою внести хоч мінімальне різноманіття в життя таборових артистів та захопити їх до продовження мистецької праці комендатура табору дала дозвіл на короткотерміновий виїзд на «дачу» (до однієї з невеликих садиб поблизу Фрайштадту) для десятиденного відпочинку почергово кільком особам з числа українського таборового активу⁴.

Виїзд кількох осіб ніяк на впливав на роботу решти членів Драматичного товариства, які продовжували проводити регулярні «проби» (репетиції) в «Музичному» (з 15 год.) і «Театральному» (з 14 год.) бараках щодня крім неділі та понеділку, причому, як

1 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.270, арк.147-147зв., 134зв.

2 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.270, арк.84, 42.

3 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.270, арк.193зв.

4 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.270, арк.162, 186.

зазначав у своєму звіті від 5 жовтня 1917 р. режисер Товариства, «помічалось велике захоплення до праці»¹. Десять днів (15-25 серпня) репетиції не відбувались, бо українці оголосили страйк у таборі, у свою чергу таборова комендатура не допускала членів таборових інституцій до їх приміщень.

Попри цю перерву в роботі за ці два місяці Драматичне товариство мало прибутку в 956,0 крон, а видатків – на суму в 889,92 крон. видається цікавим проаналізувати на які саме потреби були витрачені ці кошти. Отже, 50,16 крон було використано на закупівлю театрального майна, 48,18 – на канцелярйне приладдя та папір для ролей, 36,77 – «ріжні прилади до гриму і фрізерства» (перук – *авт.*), 16 – за переписування ролей, 36,83 – реквізит, 27,10 – купівля речей до театрального гардеробу. Нарешті, ще 39,36 крон було сплачено Видавничому товариству за друк афіш і квитків на вхід до вистав. Відтак можна зробити висновок, що в центрі уваги членів Драматичного товариства було речове та технічне забезпечення нових п'єс, які готувались до вистави на сцені таборового театру.

І це при тому, що театр вже диспонував дуже значним запасом театрального майна – на зальну суму 19840,34 крон (за станом на 1 жовтня 1917 р.). «Адміністратор майна» товариства на той час Ю.Балицький у своєму звіті згадував про 120 предметів декорацій, 508 – реквізиту, 124 – «фрізієрських речей», 76 – музейних, 25 – «інструментів плотницьких», 146 книжок з театральної бібліотеки. Крім цього, в гардеробі Драматичного товариства перебувало на обліку 591 річ, у т.ч.: різна кількість козачих жупанів, чумарок, киреїв, селянських світок, жіночих спідниць і корсетів, жіночих плахт і сорочок, рушників, скатерок, хусток, жилеток, лапсердаків, халатів, фраків, камізелок, піджаків, краваток брилів, капелюхів, картузів, конфедераток, чобіт, одностроїв та ін.

Вражав своїм багатством і театральний реквізит – це і шаблі, пістолі, рушниці, кинджали, козацькі списи, картини, дзеркала, книжки, пляшки, бутафорські хліби, окорока, ковбаси, курки, чарки, казани,

самовар, тарілки, чашки, стакани, ложки, виделки, ножі, окуляри, трубки з чубуками, валізи, годинники, музичні інструменти, меблі тощо². Вже тільки перелік того, чим розпоряджало товариство – дозволяє досліднику порівнювати таборовий театр у Фрайштадті з професійними, і водночас свідчить про те, що кожна вистава таборового театру була достатнім чином забезпечена декораціями, реквізитом та театральним одягом.

В серпні 1917 р. у таборовому театрі відбулась лише одна (слід враховувати, що впродовж 10 днів серпня товариство не мало можливості проводити репетиції через страйк у таборі) вистава – драма на п'ять дій Б.Грінченка «Степовий гість», на якій були присутні 367 глядачів. У вересні – були підготовлені три вистави: комедії на чотири дії «Сто тисяч» І.Тобілевича (425 глядачів), «Малюнки сільського каламуту» в 4-х діях «Зерно і Полова» М.Кропивницького (455), комедії на чотири дії «Зоря нового життя» Кащенко (512). Підводячи підсумки діяльності товариства за серпень-вересень її голова (на той час) полонений О.Лошаченко відзначив нервовість у роботі артистів через некорисний вплив важких умов таборового життя. Але вже у вересні на його думку загальна ситуація змінилась на краще і мало місце «підняття енергії, захоплення до праці і цілком добросовісне відношення до громадських обов'язків, покладених товариством»³.

На 1 жовтня 1917 р. у складі товариства перебувало 50 дійсних членів і три члени-співробітники, за два попередні місяці п'ять осіб були виключені за різними обставинами. Слід відзначити, що Драматичне товариство було відкритим для вступу представників інших національностей, які утримувались у Фрайштадті спільно з полоненими українцями. Так, зокрема, 12 листопада 1917 р. до ради товариства звернулись євреї Лев Ланда і Яків Шраер, які вже довший час співробітничали з Драматичним товариством, але вважали, що вступ до нього можливий лише

1 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.270, арк.187.

2 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.270, арк.180зв., 182, 183-184, 185-185зв.

3 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.270, арк.191, 192-192зв.

для українців. Рада підтримала ці заяви, та ухвалила рішення про їх рекомендацію до товариства на чергових загальних зборах¹. Це було тим більш важливо, що в таборі діяв Культурно-просвітній гурток ім. Шолома Алейхема, при якому існувала «секція штуки» ім. Я.Гордіна, заходами якої влаштовувались декламації, проводились вечори, виставлялись єврейські п'єси, готувались збірні концерти. У свою чергу драматичне товариство намагалось допомогти полоненим воякам-євреям у їх мистецьких пошукуваннях, випозичаючи різні костюми з гардеробу за зверненням єврейського Просвітнього гуртка у Фрайштадті².

Завдяки прийому нових членів та поверненню з робіт тих полонених, хто вже перебував у складі товариства – його чисельність збільшилась на початок грудня 1917 р. до 75 осіб. Для бажаючих товариство організувало «курси теорії співу і курси української драматики», які відбувались тричі на тиждень³. В кінці грудня 1917 р. відбулось об'єднання таборових акторів та музикантів у складі єдиного Драматично-Музичного Товариства ім. Івана Котляревського, проте багато з них внаслідок кільколітнього перебування в полоні перебували були близькі до емоційного зриву. Саме цим можна пояснити те, що в січні 1918 р. членами товариства приймається рішення не готувати «нових річей для хору» на святкування роковин Т. Шевченка, бо «на це цілком немає сил, не тільки фізичних але й моральних, завдяки тяжким обставинам таборового життя»⁴.

Тим не менш у січні 1918 р. на сцені таборового були виставлені «Назар Стодоля» Т. Шевченка, водевіль «Газетна помилка» і одна дія «Куми Марти», драма «Хмара» Суходольського, одна картина з четвертої дії «Ой не ходи Грицю...»⁵. Ці вистави дали товариству прибутку в 285 крон, ще 15 крон становили членські внески та плата за випозичений одяг для фотографування, але більшу частку бюджету товариства по-

кривав внесок загальнотаборового представництва – Головної Української Ради (396 крон).

У січні 1918 р. товариство, маючи у своєму складі 78 членів та 18 членів-співробітників, організувало проведення освітніх курсів для членів товариства (вищий та нижчий рівні) з арифметики та української граматики, які відвідували 22-45 таборян. Як окрема секція Драматично-музичного товариства виник гурток декламаторів «Боян» (голова – полонений Бабушкин), до складу якого входило 35 осіб⁶.

Вистави фрайштадського театру мали резонанс не тільки серед полонених, але й у середовищі цивільних українських громад, що існували на терені Австро-Угорщині. Про великий вплив театру на підвищення морального духу українців свідчить звернення членів драматичного гуртка українських робітників при цукровій фабриці Шейпа до «театральної секції» табору Фрайштадт від 7 лютого 1918 р. У ньому, зокрема, повідомлялось, що на Різдво гурток влаштував святковий концерт з «чисто-українською» програмою, який мав великий успіх у полонених росіян та місцевих мадярів.

Артисти-аматори повідомляли своїх земляків, що радо підготувати би кілька вистав до інсценізації, і з цієї нагоди звертались з проханням надіслати їм українські п'єси для («Як ковбаса й чарка, то й линеться сварка», «Кум мірошник», «По ревізії» та ін.). Таку добірку полонені пояснювали браком артистичних сил для вистави, відсутністю декорацій і костюмів, а головню своїм невмінням грати жіночі ролі. В листі також йшлося про позитивні впливи, які справляв табір та його інституції на культурно-національний розвиток полонених. В імені своїх товаришів голова гуртка Ф.Цибенко, зокрема, зазначав: «Ми всім своїм существом любим рідний театр. Читаючи часописі, хроніки ми от всеї душі радуємось, привітсуем Ваші святі, ідеальні організації», що спонукало їх «задатись цілю розбурхати своїх сплячих земляків рідним театром»⁷.

1 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.270, арк.224, 225.

2 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.270, арк.59.

3 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.267, арк.18.

4 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.267, арк.21.

5 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.267, арк.22зв.

6 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.267, арк.256, 270зв.

7 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.9, арк.384.

Після підписання Брестського мирного договору УНР та виїзду більшості українського активу (у т.ч. й частини акторів таборового театру) для участі у формуванні 1-ої Козацько-Стрілецької дивізії у Володимир-Волинському культурно-мистецьке життя у Фрайштадті тимчасово завмерло, але вже 9 квітня 1918 р. – з моменту відновлення діяльності об'єднаного Драматично-Музичного товариства імені Івана Котляревського – театр поновив свою роботу. Як йшлося у звіті його голови Авраменка, за два неповні місяці (квітень-травень 1918 р.) відбулось шість вистав: «На бідного Макара», «Газетна помилка», «На Україні», «Батраки», «Серденько Золоте», «За компанію» (з дивертисментом), за продаж квитків на які було отримано 754,35 крон (чистий прибуток театру за цей час склав 445,89 крон)¹.

У травні 1918 р. товариство прийняло рішення підвищити ціни на квитки, які не змінювались у 1916-1917 рр.: замість 0,15 і 0,25 крон були встановлена нова їх вартість у залежності від рядності (від 0,10 – в кінці глядацького залу, до 0,60 – для його перших рядів). Таке рішення було обумовлено тим, що навесні 1918 р. тривав процес виїзду членів Драматичного товариства для поповнення дивізії (за два ці місяці склад товариства зменшився з 54 до 23 осіб), відтак необхідно було залучати нових людей, здатних грати на сцені². Таборовий театр діяв до осені 1918 р., коли після від'їзду майже всіх членів українських таборових організацій та масового залишення табору рештою полонених після поразки Австро-Угорщини в Першій світовій війні, він був остаточно ліквідований.

Отже, попри всі складнощі члени Драматичного товариства за весь час існування табору здійснили постановку 45 п'єс. Всіх вистав відбулося 134, бо багато п'єс за бажанням полонених виставлялися двічі й більше. У репертуарі театру були переважно твори українських драматургів (зокрема «Бурлака» І. Тобілевича, «Украдене щастя» І. Франка, «Невільник» І. Кропив-

ницького та ін.)³, при чому члени товариства прагнули відтворити на сцені не тільки фольклорний побут народу, а й «показати історію боротьби українського народу з татарами, турками, поляками і москалями за свою незалежну державу, а також[...] відновити і продовжувати боротьбу наших славних предків за соціальне й національне визволення українського народу»⁴.

Всі жіночі ролі виконували полонені, зокрема П. Дубрівний, П. Мандрика, С. Драбинястий (колишній артист театру М. Садовського) та ін. Загалом до підготовки вистав долучалось 242 таборянина (артисти, хористи та музиканти), вистави пересічно відвідувало до 700 глядачів (насамперед – полонені, а також офіцери табірної комендатури й члени Просвітнього відділу СВУ). Вхід до театру становив символічну суму, сплатити яку мав змогу кожний полонений⁵.

Оцінюючи значення таборового театру, вистави якого готувались заходами членів Драматичного товариства, один з дописувачів «Вісника СВУ», який приховував своє дійсне ім'я за псевдонімом Г.Трутень, зазначав: «Дивлячися на події на сцені, думками перелітаємо в рідний край, на Україну, [...] нам здається, що ми справді були вдома, в гурті своїх рідних і нам легше на душі. Для нас театр дійсно став і школою й місцем, де ми можемо спочити, забути на хвилинку своє нужденне життя»⁶.

Значення діяльності Драматичного товариства ім. І. Котляревського таборі Фрайштадт неможливо переоцінити, бо творча діяльність його мистецької трупи на сцені театру створила сприятливі умови для інтенсифікації процесу національного освідомлення полонених українців, які спочатку не усвідомлювали своєї

3 Див. зокрема: Розвага: часопис полонених українців. Фрайштадт, 1917. 7(20) жовтня. № 41(96); Трутень Г. Український театр в таборі полонених (Австрія) // Вісник СВУ. Відень, 1917. 18 лютого. Ч.138. С.119-121.

4 Дубрівний П. Союз визволення України в 1914-1918 рр. // Наукові записки Українського технічно-господарського інституту. Мюнхен, 1968. Т.XV (XVII). С.85.

5 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.252, 267-272 (Статут та звіти про діяльність Драматичного товариства ім. І.Котляревського).

6 Трутень Г. Український театр в таборі полонених (Австрія) // Вісник СВУ. – Відень, 1917. – 18 лютого. – Ч.138. – С.121.

1 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.271, арк.3.

2 ЦДАВО України, ф.4404, оп.1, спр.271, арк.4.

приналежності до українства, але вже за короткий час здолали дистанцію від «малоросів» до переконаних представників нації, яка мала і має власну оригінальну культуру, традиції та звичаї. Справа в тім, що актори-аматори звертались до таборового загалу з українським словом, пропонуючи своїм землякам кращі зразки національного театрального мистецтва.

Театр був надзвичайно ефективним засобом національно-патріотичного виховання полонених, доповнюючи робо-

ту освітніх курсів та різних гуртків, що врешті-решт дозволило виплекати в таборі Фрайштадт чисельну когорту відданих Батьківщині українських громадян. Драматичне товариство повною мірою виконало свої головні завдання – розбуджувати засобами мистецтва любов до рідного краю у полонених та плекати їх національну свідомість, поширювати українську культуру та українське слово далеко поза межами України, формуючи в такий спосіб її позитивний імідж у європейських народів.

Wiktor Węglewicz,

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie (Polska)

POCZĄTKI JENIECTWA UKRAIŃSKIEGO W POLSCE (LISTOPAD – GRUDZIEŃ 1918 R.)¹²¹⁵

Po wybuchu wojny polsko-ukraińskiej w dwóch dużych miastach wschodniej części Galicji – Lwowie oraz Przemyślu – rozpoczęły się walki obu narodów o kontrolę nad tymi ośrodkami. Obie strony zaangażowały spore siły, łącznie liczące kilkanaście tysięcy ludzi. Naturalną konsekwencją było branie do niewoli żołnierzy przeciwnych stron. Niniejszy artykuł ma za zadanie omówienie początków niewoli Ukraińców galicyjskich w Polsce. Niewola ta rozpoczęła się właśnie podczas walk o Lwów, gdy w kilka godzin po wybuchu starć pierwsi Ukraińcy zostali schwytani. Kilka dni później, po zdobyciu Przemyśla przez Wojsko Polskie, w polskiej niewoli pojawili się pierwsi internowani – działacze miejscowej Ukraińskiej Rady Narodowej. Dlatego też artykuł ma przedstawić odpowiedzi na następujące pytania: kiedy dokładnie rozpoczęła się niewola Ukraińców w Polsce, ilu żołnierzy ukra-

ińskich wzięli do niewoli Polacy we Lwowie i Przemyślu, gdzie byli przetrzymywani, jaki był los działaczy przemyskiej Ukraińskiej Rady Narodowej po zdobyciu miasta przez Wojsko Polskie oraz kiedy i dlaczego internowano pozostałych we Lwowie polityków ukraińskich.

* * *

Początki jeniectwa ukraińskiego w Polsce wiążą się z walkami polsko-ukraińskimi o Lwów i Przemyśl. Nie będzie błędem stwierdzenie, iż pierwsi jeńcy wojenni zostali wzięci do niewoli w pierwszej dekadzie listopada 1918 r. Było to rezultatem walk o Lwów, trwających 22 dni (1–22 listopada), a także walk o Przemyśl (4–11 listopada). Ich efektem było schwytanie do niewoli znacznej ilości oficerów i żołnierzy UAH.

Po wybuchu walk o stolicę Galicji nie od razu wytworzyła się stała linia frontu. Przeważająca część miasta znalazła się początkowo pod kontrolą Ukraińców. Siły polskie były skoncentrowane w kilku punktach oporu, z

¹ Niniejszy artykuł powstał w ramach grantu NCN Etiuda 6 nr umowy UMO-2018/28/T/HS3/00268 (Jeńcy i internowani ukraińscy z Galicji Wschodniej w polskich obozach w latach 1918–1921).